

Վ. ԲՈՒՍԱԲԱՌՈՒԹԻՒՆ.

(Տես յ'էջ 569)

144. Ապրիմ ԲՈՆՆՈՒՄ.

Գաւառական անուն Թ. Մոշատ օրոշ կոչուածին:

145. Ապրիմ ԳՈՐՈՎ.

Թ. Ապտալ օրոշ, իբր Թէ սակաւակեր ճգնաւորաց ուտելիք: Երկուքին որպիսութիւնն ալ ստորագրուած է. յետինս կըրնայ ըլլալ Արեղախոտ. (Թ. 3):

146. Ապրիմ ՄԵՆՆԻՄ, կամ Ապրիմ ՃԱՎՐԻՄ.

Մանր և բարդ կամ բազմաթերթ ծաղիկ, ըստ Մանանայի, (եր. 461). ըստ ոմանց Երիցուկն է, կամ որ և է անոր նման:

147. Ապրիվի?

Մառ. բժշկարան մի յիշէ:

148. Ապրշումի Ծառ.

Աղուանից կամ Նուխի կողմերը յիշուի. (Մեղու. ԻԲ, 83):

149. Ապրուր.

« Ինքն դեղին խոտ-մն է, սեւգուն փշեր ունի, և ի Սնպուլի կերպ է, և անուշ » հոտ ունի »: Այսպէս Ամիրտ:

150. Ապրսամ կամ Ապրսադ.

Ոչ է բոյս, այլ բուսեղինի հիւթ կամ եղ: Տես Բաշտաւն:

151. Արաքեալ.

Ասորայ բժշկարանի բառից մէջ գրուած է, « Հափարիօն Արաքեալն է »: Բայց այդ Հափարիօն անուն ուտի՞ ծագած է. — չեմ կարծեր որ ըլլայ Ամիրտուլաթայ յիշածն « Հափարի, որ է լուացած ցորենին ալուրն, և բարակ մաղած և եփած »:

152. Առիւծախոտ.

Միայն վաստակոց գիրքն յիշէ առասպելաբանութեա ի այս խոտս, բնիկ անունը խատխալ ըսելով. « Վասն խոտին որ անուանեալ կոչի խատխալ, զոր ուսմանք Առիւծախոտ անուանեն: Ինքն հետ հընտանացն լինի, և խածարբէ զբոյսն, եւս առաւել զբակայն. արդ առաջինքն գտեալ են դեղ այն խոտին, և Գիմոկրատէս վկայեալ է զործոյն. և է դեղն այս. տանին կոյս աղիկ մի յայն տեղն ուր խոտն լինի. և տան ի ձեռն խօսող մի (աքլոր), որ զայ շուրջ ի վերայ տեղացն՝ ուր խոտն լինի. նա ի նոյն ժամանակ չըքի խոտն և շորանայ, և սերմանքն զերծանին և արքինանան: Եւ ճմարտած է որ զերդ խոտս սասանի ի կուսէն և ի խօսողէն, նա և թէ կենդանի առիւծ երթայ՝ խրոչի ի նմանէ. և որ առնու զսերմն և խօսողի արեամբ մնէ և ցանէ այս խոտս՝ բնաւ շմերձենայ ի յինքն »:

153. Առիւծմորենի.

Բազդիրը մի այսպէս կոչէ Բաստու կամ Բարտու կամ Բրաստու օտարալեզու բոյսը, որ ծանօթ չէ այդպիսի՝ հաւանօրէն խանգարեալ անուամբ. քիչ մի մօտաւոր է վիրաթիս Եթովպոյն անունն՝ որ նշանակէ Գի, I. Iuniperus Sabina. մեր հին բժշկարանին ստորագրութիւնն ալ մօտենայ այս ծառոյս պտղոյն, բայց Մորենեաց ցիղէն գուշակուի. « Առոյծմորենին, կ'ըսէ, փոթոթ է. զհերն եփեալ և զստան՝ զփորանցութիւն արգիլէ. . . Որ զպտուղն ուտէ՝ լընդացն օգտէ, ու զփորն կապէ. . . Արմատն խառնեալ ընդ մեղր և տալ (զալ?) օգտէ ի կրծացաւոյ և հաղի »: — Յիշեալ տեսակ Գի և մանաւանդ Բարձրաճաղկն, I. Sabina excelsa, կամ Sabina orientalis, նշանակուած է ի Սիսական նահանգի (Փարսպաղ):

154. Առկայծ.

Ոչ ի գրոց այլ ի լրոյ. ցամաք դաշտային խոտ մի է որ շուտով բուրնկի. անկէ առած է անունը, ինչպէս և Թ. Արէշօրի, Պ. Ազերիպչը:

155. Առնուկ.

Այս ալ ի լրոյ է, բայց ինչպէս ըլլալն չէ բացատրուած:

156. Առուակարոս.

Աթանասեանն գրէ (Եր. 86) կարոսի ցիղէն բոյս մի ոտնաչափ բարձրութեամբ, մանր և դեղին փայլուն տերեւով. առուակներու եղերը գտուելուն համար այսպէս կոչուած:

157. Առուեղ.

Դասիթ Սալաձորցին կու յիշէ Ազէր ծաղկի հետ (տես). Թէ և դրուածը օրի.

միրտովաթ և կ'ըսէ: « Ունոսպրոսիսիս. որ ի փիփլիած տեղեր կու լինի, և ի » թաց տեղեր կու բուսնի. երկայնութիւն մէկ թիզ կու լինի, և տերեւն մանր » որպէս Ոսպան տերեւ, և կարմիր ծաղիկ ունի »:

161. Եղան Առուոյտ.

Անուամբ նոյն բայց տեսակաւ շատ տարբեր, մարդաշափ բարձր կ'ըլլայ և ճշգրտ ալ ունի. ծաղիկն դեղին ծոպաձեւովախուռի. գործածուի դեղի համար: Ծառն ի Մշոյ կողմերը:

Առուոյտի հունտ ալ յատուկ յիշուի ի հին և նոր բժշկարանս արար բառին քով Պրզր-էյ-Ճարձիր, որ Պ. Թուրքի ֆիքիզ կ'ասեն, ըստ Ամիրտ. և ի Շիրազ ֆառ մասք? կ'ասեն. և լաւն այն է որ ածուց լինի և ի լի լինի »: Հասարակ Առուոյտէն տարբերիլն ալ նշանակէ Ռազկան որդւոյ (1) վկայութեամբ, թէ այդոր « փոխանն իր չափով՝ Առուոյտն է »: Հայերէն ալ Ճարձրոշ կ'ըսուի. Փ. Roquette.

Այս հայերէն բառերով անուանուածներէն զատ՝ Առուոյտի շատ տեսակներէն քսանի չափ յիշեն բուսաբանք ի Հայս, որոց մին յատուկ Հայկական, T. Armenium ի լեւնակողմանս. Գիսազլուին Trichocephalum ի Մասիս. Նկունն՝ T. Hybridum ի Մուշ, Բաբերդ, և այլն:

162. Առսան?.

Ըստ Ամիրտ. այս ալ Առուոյտի տեսակ պիտի ըլլայ, եթէ ստոյգ է գրուածն. վասն զի Թալափ անուան տակ գրէ. « Որ է Ռատպան, որ հայերէն Առսան առսան »: Դարձեալ Յ տառի (2) շալակաց մէջ գրէ (Փէ տեղ Թ), « Յալաթ, որ է » Ռատպայ »: Տեսանք որ և Ռատպայ Առուոյտն է: Իսկ Յալափ կամ Յալաթ անծանօթ է ինձ:

163. Ասիկ.

Ալոհի տեսակ պտուղ. գրէ Սեբաստացի ոմն:

164. Ասլանճ.

« Որ է Իսլիմ ^{عسل} Էսլա. ինքն խոտ-մն է՝ որ ի աւզին մէջն կու բուսնի, և » յերկան յերկան և դեղին դեղին է. Զրկոտեմ կու նմանի. և ներկարաքն կու » բանին զինքն: Եւ յորժամ զտերեւներն եփես և սպեղանի առնես՝ օգտէ պալ. » դամի ուռէցնուն.. Եւ մէկ ցեղ այլ կու լինի՝ որ ի չոր տեղեր կու բուսնի, և » ծաղիկն ի Աղվէշքնիկ ծաղիկ կու նմանի »: Պէյթար ասոր համանիշ անուն մ'ալ գրէ Լիքոռն. իսկ բոյսն է վարրի Էանկիտտ (Réséda). բայց այս Ասլանճ նշանաւոր անունը՝ ոչ նա յիշէ և ոչ պլլք:

1. Անուանի և դիտուն բժիշկ Պարսիկ, Թ. զարու մէջ, կոլուի շատ ճեղ Մունամմատ որդի Զազարիայի, բայց աւելի շատ՝ Ռազիկ, Բազիկ, Ռազէս, յանուն Ռէյ քաղաքի ուր ծնած է:

2. Յիշենք որ Ամիրտովաթ՝ մեր ճշմամբ Ա կամ Ե սկսած բառերը՝ Յ տառիւ գրէ, ինչպէս Արաբը՝ Եարաբ:

165. * Ասխիս Բ.

« Որ Թ. Սախրզ բիքանի ասէ » ըստ բժշկարանի:

166. Ասղուկ կամ Ասեղուկ.

Սուր սուր Թելի նման խոտ, ուսկից կու գջուշանան գառներն ուտելու:

167. Ասմաղուն կամ Ասմաճուն.

Գրուի ի բառս Գալիենոսի և կու զուգի Լուրջ Շոշանի:

168. Ասորեկ.

Որ է Ար. և Պ. Բառիւ Ճարմիր կամ Ճարմրուկ, Լ. Erica, Փ. Roquette, Ռ. Шпильбаг: Ծանօթ բանջար և աղցան ուտելի. երկու տեսակ է ըստ Ամասիացւոյն. « մէկն ածուիքն լինի և մէկն վայրի լինի. և լաւն այն է որ յածուոցն » լինի... Եւ Հարսնուկ ասեն անասուն մի կայ, թէ խայթէ՝ գշարութիւնն տա... » նի. Եւ գրած է ի Խասիաթին գիրքն (վաստակոց, վշակութեան) թէ որ « գճարճիրն ծեծէ և զլուրն առնու և ի Թթու Նռան տակն լնու, քաղցր Նուռ » լինի. և այն որ վայրի Ճարճիրն է՝ Խարտալ կու ասեն »: — Տես և Ճարճիր: Գալիենոսի բառից մէջ գրուի « Եւզոմն՝ Ասորեակ »: ուղիղն՝ Եւզոմն Εὐζωμόν. զոր յիշէ և Պէյթար ի Իրիսկորիտեայ գրոց, Ուզիմոս գրելով, ⲉⲩⲱⲙⲟⲛ:

Ասորեկի անուամբ մեր բժշկարանք կ'իմանան նաեւ անոր մերձաւոր Կոստեւը և Զրկոտեւը. մէկն գրէ, « Ասորեկ՝ որ է Զրկոտիմն, որ է Ճարճիրն »: միւսն « Կարդամոնոյ (Cardamina) Ասորեակ կամ Կոտեմն »:

Զարմանալի կամ հետաքննական բան մ'է՝ որ մեր Ասորեկ կոչածը՝ Ափրիկեցիք ալ հիմայ Ասորիկ կոչեն, ըստ վկայութեան Ատանտոն բուսաբանի, որ շատ տաւրիններ կեցաւ ի Սենեկամպիա:

169. Ասուիկ.

Ասրի նման կակուղ և փափուկ խոտեղէն մի, ըստ նոր գրողի առ մեզ:

170 * Ասպաղօլ կամ Ասպալուլ.

Պարսկերէն է. բժշկարան մի յիշէ « Ասպաղօլի Լուալ » դեղ: Տես Զրախտո:

171. Ասպանակ.

Նարեկի աղօթագրոց Լուծմանց մէջ կ'ըսուի, « Ասպանակն է Սառապիտեայ փայտն »: — Sarapias անուամբ բոյս ճանշան բուսաբանք կոողոճիկներու (Oxobideæ) ցեղէն. բայց բոյս կ'ուզէ նշանակել մեր հեղինակն, թէ Եգիպտացւոց Սերապիս շատուածոյն զխարկը՝ որ էր գրիւ մի, իբր նշանակ առատութեան բերոց:

173. Ասպանտ ?.

Ապիտակ Մանանեխն է, ըստ բժշկարանի մի:

173. Ասպաստ.

Տես ինչ որ գրուած է Առուդարի համար, որոյ մէկ ազգն է ըսուեցաւ. *L. Medicago*. *Ф. Luzerne*. Ռ. *Медунка*. Ըստ Ամիրտ. պարսկերէն նշանակէ Չոր Առուդար: Եւրոպացի տեղագրողք յիշեն այս տեսակս յայլեայլ կողմանս մեր երկրիս, ի Կարին, յԵրասխայ հովտի, յարևելեան Հիւսիսային գաւառս. ինչպէս. Մատղուկ տեսակն, *M. Glutiuosa*, ի ստորոտս Մասեաց. *M. Papillosa* (Պիսակոտ) ի Կարին, Թորթում. — *M. Gerardi* ի Շահպուլագ Սիւնեաց:

174. Ասպուզան.

Որչափ որ մեր հեղինակք կարճ խօսքերով կ'իմացընեն, գեղեցիկ և անուշահոտ ծաղիկ մ'է լեռնային. ինչպէս Միս. Գոյի (*L*) առակն մկայէ. « Եղեւ երբեմն զըթ » տութիւն ի մէջ լեռնականացն և դաշտականացն ծաղկանց. զի Հօրուտն և » Մօրուտն և Ասպուզանն և այլք այսպիսիք ոչ տանէին պարսաւանացն Դաշտա, » կանաց, Ալքայածաղկին, Կակալին և այլոց նմա, » նեաց, զի սոգտանէին իբրեւ տմարդիք և անի, » մաստք, և զինքեանս հանճարեղս և ի բժշկու, » Թիւնս պատրաստս ». բայց բուսոց Թագաւորն կու յանդիմանէ զանոնք. և յիշեցընելով որ ինքն ամե նունս յարմար տեղ տուեր է, և կըրնան մէկմէկու պիտանի ըլլալ. « այսպէս համոզեաց զնոսա » — Վաստակոց գիրքն (*գլ. ԾԻԸ*), խրատէ « ի միջոցս ծա, » ռոցն երակ երակ անուշահոտ ծաղկունս սերմանել, » Վարդենի, Մանուշակ, Զաֆրան, Մնփուր, Աջ, » պուզան, Նոճէս, և այլ այսպիսիք ». յոյն բնագիրն շորս ծաղիկ միայն գրէ, հայերէնին առաջին երեքն և Շուշան, որով չիմացուիր Ասպուզանի ինչպէս կոչուին յօտարաց, որոց Թերեւս ծանօթ ալ չէր, բնիկ ըլլալով մեր երկրին սահմանաց. որ և մեր գպրութեան առաջին հեղինակի մէջ՝ յԱգաթանգեղոս՝ յիշուի Ասպուզան գրութեամբ ալ. անունն յայտնապէս Հայոց և Պարսից լեզուի ձայն կու տայ. — Քիմիա գիրքն նորալուր բան մի կ'ըսէ և անունը յայտնէ. « Ասպու, » զան ծաղիկն Հալոդի ներկին կ'ասեն. Թուրքն՝ » Ասփուր չիւակի կ'ասէ ». (տես Ասփուր): Իսկ հին բժշկարանն, « Ալքապիո ? Ասպուզան », զուգէ. և ուրիշ տեղ մի իբրեւ դեղ, « ԶԳոճամորին և զԱսպուզանի տակն եփէ ջրով և խմցի ի յանթից »: Այս նուսխայս ալ կու յանդիմանէ վերոգրեալ բամբասող դաշտական ծաղկները, որ

Ասպաստ.

զընդնցիս բժշկութեան անյարմար կ'ըսէ/ն. իսկ Ապուլզանի լեռնային ըլլալուն՝ վկայէ և Սալաձորցիին, ականատեսս 'ի Կարնոյ բարձրաւունդակին, նաեւ գունայն.

« Ան Աբրահամ ծաղիկ մի կայ, իսկի վար չի գար լեռներուն,
վասն Կապուտ. հոսն է սակաւ »

Շէհրիմանեանն այս բոյսս համարի Լ. Psyllium, որ յատուկ նշանակէ վայրի Բըզ. բուկն (տես), Լուսիստի տեսակ մի. բժշկարանք ոմանք զուգեն զայս Ասֆաշոյի կամ Խապաղոյի, որ է Պ. Խափեղոյ, لوباء, և նշանակէ Զիականջ — Ուրիշ բժշկական բառից հաւաքման մ'ալ մէջ գրուի, « Խաղապիթի? քամուքս՝ Աս. պուզան »:

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՌԻՍՈՒՄՆ

(Տես յ'էջ 379)

ՊԵՏԵՐՄԱՆԻ ընդարձակ ֆերականութիւնը քննադատեց անուանի բանասէրն և ազգագրախօսն Լորենց Դիֆենպախ (1806—1883) յամսաթերթին Պերլինի Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, ի թիւն սեպտ. 1843 տարւոյն (Հատ. Բ. 444—455): Բազմաթիւ էին այն ատեն հայերէն լեզուի ուսման պարապոզ գերմանացի գիտունք, որոց մէջ յիշատակութեան արժանաւորք են Դիէսերիս ֆրիսթոֆ վոն Ռիմմէլ (1784—1859), ուսուցիչն նպատմութեան ի Մարպուրկ, որ ի Համայնադիտակ բառարանին էրշի և Կրուպերի, Հայաստան յօդուածին տակ 1820 ին հրատարակեց յօ. գումած մի Հայաստանի վրայ ընդհանրապէս: Նոյն երկասիրութեան մէջ իրենց այբուբենական շարակարգին տակ կը գտնենք զանազան յօդուածներ այլ և այլ հայ մատենադրաց վրայ: — 1841ին Բենեդիկտ Ուէլլէթ առաջին թարգմանութիւնն ըրաւ Կորեան սրբոյն Մեսրոպայ վարուց՝ համեմատ բնագրին ընծայելոյ ի լոյս ի Ս. Ղազար յամի 1833, խորագրովս. Go-rion's Lebensbeschreibung des heiligen Mesrop. տպագրեալ ի Տուպինկէն, ի 52 էջս, և հրատարակեալ ի քսաներորդ հինգերորդ տարեդարձի ամբառնալոյ ի զահ Վիլրթէմպէրկի Գուլիէլմոս Ս. Թագաւորի: — Եկեղեցական Բառարանին (Kirchenlexicon) վէցերի և վէլդէի, հրատարակելոյ ի Ֆրիպուրկ, որ և քաղղիական Թարգմանութիւն մ'ալ ունի և կրկին տպագրութիւնք (Dictionnaire encyclopédique de théologie catholique) ի 25 հատորս, 1858—1865, Ֆրիպուրկի արեւելեան բանասիրութեան իմաստուն ուսուցիչն այլ և այլ յօդուածներ զետեղեց հայ մատենադրաց վրայ, զոր օ.